

Robert Zapart

Dyskusja wokół struktury kapelańskiej w Obwodzie ZWZ-AK Kolbuszowa. Przyczynek do działalności duszpasterstwa wojskowego na Rzeszowszczyźnie w okresie II wojny światowej

---

Rocznik Kolbuszowski 11, 197-213

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dyskusja wokół struktury kapelańskiej w Obwodzie ZWZ-AK Kolbuszowa. Przyczynek do działalności duszpasterstwa wojskowego na Rzeszowszczyźnie w okresie II wojny światowej

Niezwykle rzadko porusza się w historiografii dotyczącej okresu II wojny światowej tematykę udziału duchowieństwa Kościoła katolickiego obrządku łacińskiego w działalności konspiracyjnej, a zwłaszcza jego sformalizowanych związków ze strukturami Polskiego Państwa Podziemnego. Jest to spowodowane nie tylko występującymi brakami źródłowymi, ale również koniecznością poświęcenia przez naukowców odpowiedniego czasu na poszukiwanie rozproszonych w kraju oraz poza jego granicami stosownych archiwaliów. Nie dziwi zatem, że działalność polskiego duchowieństwa, od początku okupacji wpisującego się w koncepcję ocalenia myśli niepodległościowej Polaków, pozostaje na uboczu współczesnych rozważań historycznych. Należy wobec powyższego przypomnieć, że tym, co wyróżniało nasze wojenne doświadczenia, w porównaniu z innymi okupowanymi państwami w Europie, była niespotykana na tak wielką skalę życzliwa współpraca Kościoła i Państwa (podziemnego i władz emigracyjnych II RP) na rzecz zachowania tożsamości narodowej oraz podtrzymywania nadziei na odzyskanie w przyszłości wolności i niezależności. Nierzadko wykraczała ona poza zdefiniowane obszary działania komórek cywilnych i wojskowych podziemia oraz instytucji kościelnych. Wielopłaszczyznowe wsparcie ze strony duchowieństwa to najczęściej konglomerat wielu różnych – nieco zapomnianych lub niedocenianych – elementów życia politycznego i społecznego. Do takich należy również działalność księży w strukturach duszpasterstwa wojskowego w Obwodzie ZWZ-AK Kolbuszowa.

Pierwowzorów kapelanów wojskowych należy poszukiwać już u początków polskiej państwowości. Gall Anonim wspominał biskupa Szymona, który, przybywszy na pole walki, nawoływał do odwagi i męstwa. Pierwsze nabożeństwa były odprawiane dla rycerstwa popołudniami lub wieczorem na otwartej przestrzeni w ramach tzw. kaplic polowych¹. W tamtym okresie najczęściej funkcję kapłanów „przy wojsku” pełnili zakonnicy, głównie dominikanie, franciszkanie, a później także bernardyni². Po odzyskaniu przez Polskę w 1918 roku niepodległości natychmiast podjęto działania zmierzające do zapewnienia żołnierzom opieki duszpasterskiej³. W listopadzie 1918 roku, w porozumieniu

¹ Pierwsze zezwolenie Stolicy Apostolskiej na odprawianie polowych nabożeństw miało zostać udzielone przez papieża Mikołaja V Kazimierzowi Jagiellończykowi, zob.: J. Humeński, *Wspomnienia wojenne kapelanów wojskowych 1939-1945*, Warszawa 1969, s. 20-40; D. Chodyniecki, *Kapelani wojskowi w Dziejach Polski*, „Saeculum Christianum”, 1998, nr 2, s. 105-125.

² Kapelanem księcia Leszka Czarnego był dominikanin o. Idzi, króla Władysława Łokietka oraz Kazimierza Wielkiego także dominikanin – o. Eliasz oraz o. Jan ze Skrzynna. W 1581 roku papież Grzegorz III udzielił hetmanowi Janowi Zamojskiemu zgody na odprawianie mszy św. polowych w obozach i namiotach. Wiele wysiłku w organizację duszpasterstwa wojskowego włożył ks. Wojciech Dembołęcki – kapelan sławnych lisowczyków w latach 1619-1623 oraz wydawcy modlitewników dla żołnierzy: ks. Stanisław Sokołowski (1589), ks. Piotr Skarga (1606), ks. Mateusz Bambus (1617). W 1690 roku po raz pierwszy pojawiło się stanowisko kapelana przy każdym z 36 pułków wojska polskiego i litewskiego. W ślad za tym szczegółowo określono zadania wojskowej służby duszpasterskiej. Cała praca spoczywała na barkach kapelanów pułkowych, do których należało między innymi odprawianie mszy św., przeprowadzanie spowiedzi, odwiedziny chorych w szpitalach, przygotowywanie skazańców na śmierć, wychowywanie żołnierzy w poczuciu jego obowiązków wobec króla i państwa, odbieranie przysięgi wojskowej, święcenie sztandarów, błogosławienie małżeństw. Nie zbudowano jednakże hierarchii duszpasterstwa oraz nie określono w sposób kompletny jurysdykcji kapłanów. Postęp w tym zakresie nastąpił w Królestwie Polskim, gdy książę Konstanty w 1815 roku zatwierdził strukturę nowego duszpasterstwa specjalistycznego. Podczas zrywów narodowych w XIX wieku większość kapelanów wypowiadała wraz ze swoimi pułkami przysięgę na wierność carowi i walczyła w szeregach powstańczych. Wielu z nich było zmuszonych później udać się na emigrację, kilkudziesięciu poległo lub po wzięciu do niewoli zostało zesłanych w głąb Rosji. Por. tamże.

³ Wcześniej, jeszcze niesformalizowane przepisami powołania do grupy kapelanów, odnotowano wraz z przygotowaniem przez Józefa

z arcybiskupem warszawskim Aleksandrem Kakowskim, powołano Konsystorz Polowy, który miesiąc później włączono w strukturę Departamentu I Ogólnomobilizacyjnego Ministerstwa Spraw Wojskowych, jako załączek przyszej Kurii Polowej Wojska Polskiego⁴. W lutym 1919 roku papież Benedykt XV zatwierdził utworzenie stanowiska Biskupa Polowego Wojska Polskiego. Piłsudski odstąpił od popierania kandydatury zaprzyjaźnionego bp. Władysława Bandurskiego i zaakceptował dotychczasowego sufragana diecezji warszawskiej bp. Stanisława Galla⁵. Podpisanie pomiędzy Polską a Stolicą Apostolską umowy konkordatowej w 1925 roku pozwoliło na uporządkowanie i sformalizowanie działalności duszpasterstwa wojskowego w polskiej armii⁶. Mianowania kapelanów spośród przedstawionych kandydatów dokonywał biskup polowy (od 1933 roku był nim bp Józef Gawlina), przy czym potencjalny kandydat musiał spełniać następujące wymagania: obywatelstwo polskie, świadectwo lekarskie i wytrzymałość fizyczną, wiek do 35 lat, minimum 3 lata kapłaństwa, dobrą opinię własnego ordynariusza⁷. Przedwojenną rolę kapelanów doceniało dowództwo Wojska Polskiego, czego wyrazem były słowa Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych gen. Śmigłego-Rydza z 1936 roku: „Zmieniają się narzędzia wojny i udoskonalają coraz bardziej. Pozostaje jednak zawsze to samo zagadnienie, kto tymi narzędziami włada, a zatem zagadnienia moralnej wartości żołnierza, czyli wyrobienia jego

---

Piłsudskiego w 1914 roku załączków I Kompanii Kadrowej. Abp Adam Stefan Sapieha wyraził wówczas zgodę na skierowanie do formowanych w Krakowie oddziałów kapucyna o. Kosmy Lenczowskiego. A. Mazur, *Duszpasterstwo Polowe w latach 1914-1921*, Warszawa 2004, s. 146-154; Z. Waszkiewicz, *Duszpasterstwo w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej (1918-1939)*, Toruń 2002, s. 31.

⁴ J. Odziemkowski, *Służba Duszpasterska Wojska Polskiego*, Warszawa 1998, s. 47.

⁵ A. Mazur, s. 178; J. Odziemkowski, s. 49.

⁶ W lutym 1926 roku przyjęto Statut duszpasterstwa wojskowego, zob. Dz. U. RP nr 124 z 22 grudnia 1926 r., poz. 714, Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów i Ministra Spraw Wojskowych oraz Ministrów: Spraw Wewnętrznych, Sprawiedliwości, Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 25 listopada 1926 r. w sprawie organizacji kościelnej duchowieństwa wojskowego; W. Rezmer, *Służba duszpasterska Wojska Polskiego w 1939 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1993, nr 1 (193), s. 50.

⁷ Dz. U. RP nr 124 z 22 grudnia 1926. poz. 714, Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów i Ministra Spraw Wojskowych oraz Ministrów: Spraw Wewnętrznych, Sprawiedliwości, Wyznań religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 25 listopada 1926 r. w sprawie organizacji kościelnej duchowieństwa wojskowego.

duszy, silnej, odważnej, szlachetnej, a jednocześnie twardej. Kapelan wojskowy jest specjalnie powołany do urobienie tej duszy”⁸.

Wybuch II wojny światowej wprowadzał istotne zmiany w funkcjonowaniu duszpasterstwa wojskowego, wchodziły bowiem w życie przepisy przewidziane w przypadku działań zbrojnych. Niekorzystny rozwój sytuacji na froncie spowodował, że bp Gawlina udał się do Rzymu, by poinformować papieża Piusa XII o tragicznej polskiej sytuacji i uzyskać potwierdzenie obowiązywania swojej personalnej jurysdykcji poza granicami kraju. Tymczasem w oblężonej Warszawie 27 września 1939 r. powstała pod dowództwem gen. M. Karaszewicza-Tokarzewskiego Służba Zwycięstwu Polski. Jej zadaniem było „podjąć zdecydowaną i nieustępliwą walkę z najeźdźcą na każdym polu jego działalności w Polsce”⁹. Kościół katolicki i jego kapłani nie pozostali bierni na wezwania i związali swoją posługę ze schodzącymi do podziemia niedawnymi polowymi oddziałami Wojska Polskiego oraz nowymi powstającymi podmiotami¹⁰.

Pierwsze działania mające na celu uregulowanie statusu coraz mocniej angażującego się w działalność konspiracyjną duchowieństwa miały miejsce w drugiej połowie 1940 roku, dzięki inicjatywie o. Edmunda Eltera SJ, ks. płk. Tadeusza Jachimowskiego – byłego kanclerza Kurii Polowej WP, o. Jacka Woronieckiego OP oraz ks. Jana Stępnia¹¹. Służba duszpasterska w strukturach SZP, a następnie w ZWZ i AK została podporządkowana Oddziałowi I Organizacyjnemu Komendy Głównej. Miał ją stworzyć, a następnie kierować ks. Stefan Kowalczyk („Biblia”)¹². Po wielomiesięcznych perturbacjach związanych z uzyskaniem, a następnie potwierdzeniem jurysdykcji od biskupa polowego, w 1943 roku Naczelnym

⁸ Fragment przemówienia gen. E. Śmigłego-Rydza z 17 września 1936 r., podczas spotkania z Biskupem Polowym i kapelanami, zob. *Rozkaz wewnętrzny Biskupa Polowego Wojsk Polskich, nr 5 z 23 października 1936 r.*, Warszawa 1936, s. 187.

⁹ *Statut Służby Zwycięstwu Polski*, w: *Armia Krajowa w dokumentach*, Londyn 1970, t. 1, s. 31-32.

¹⁰ Do pierwszych kapelanów w konspiracji lub ostatnich w kampanii wrześniowej należeli: ks. Ludwik Mucha oraz ks. Edward Ptaszyński, obydwaj związani z Wydzielonym Oddziałem WP mjr. H. Dobrzańskiego („Hubal”), zob. Z. Koszyła, *Oddział Wydzielony Wojska Polskiego majora „Hubala”*, Warszawa 1987, s. 209.

¹¹ J. Stępień, *Wspomnienia z lat okupacji*, w: *Udział kapelanów wojskowych w drugiej wojnie światowej*, red. J. Humeński, Warszawa 1984, s. 282, 284.

¹² M. Ney-Krawicz, *Komenda Główna Armii Krajowej 1939-1945*, Warszawa 1990, s. 26. Kapłan był równocześnie związany z Narodową Organizacją Wojskową.

Kapelanem Sił Zbrojnych w Kraju i jednocześnie wikariuszem generalnym został mianowany ks. płk Tadeusz Jachimowski¹³. Nowy zwierzchnik konspiracyjnego duszpasterstwa wojskowego wydał w tym samym roku pierwszy rozkaz organizacyjny, w którym powrócił do rozwiązań ze Statutu duszpasterstwa wojskowego z 1926 roku, jednocześnie dostosowując strukturę organizacji kapelańskiej do wymagań okupacji¹⁴.

Komórki duszpasterstwa wojskowego od Komendy Głównej do inspektoratów włącznie funkcjonowały najczęściej jako samodzielne referaty wchodzące w skład sztabu¹⁵. W strukturach niższych (obwody, placówki) kapelani podlegali komendantowi, jego zastępcy lub kwatermistrzowi¹⁶. W ramach akcji „Burza” następowały zmiany w obsadzie kapelańskiej na szczeblu okręgów, inspektoratów i obwodów. Przyjęto w tym względzie przedwojenne zasady powoływania duchownych do służby wojskowej, przyjmując generalnie pułk jako najniższy szczebel mianowania. Z uwagi na konspiracyjne działania mniejszymi strukturami (zgrupowania), często i tam przydzielano dodatkowe etaty kapelańskie¹⁷.

Władzę zwierzchnią dla duszpasterstwa wojskowego, szczególnie dla rozważanej struktury ZWZ-AK na ziemi kolbuszowskiej, stanowili: dziekan Obszaru Południowego (Okręgi Kraków i Katowice) ks. gen. Piotr Niezgoda¹⁸, dziekan Okręgu Kraków ks. płk Józef Zator Przytocki¹⁹ oraz kapelan Podokręgu Rzeszów ks. ppłk Józef Stefański (dotychczasowy kapelan Inspektoratu Przemyśl).

¹³ SPP, sygn. 3.3.10/8, Akt nominacyjny z 27 sierpnia 1943, Radiogram do kraju z 3 sierpnia 1943 r., Duszpasterstwo AK, b.p.

¹⁴ „Rozkaz Naczelnego kapelana S.Z.K. nr 1. ks. Tadeusza Jachimowskiego «Budwicz»”, w: F. Stopniak, *Tajna organizacja polskich kapelanów wojskowych w latach II wojny światowej*, [w:] *Kościół katolicki na ziemiach polskich w czasie II wojny światowej*, z. 1, Warszawa 1973, s. 239-240.

¹⁵ W. Borzobohaty, „Jodla” – Okręg Radomsko – Kielecki ZWZ-AK, Warszawa 1984, s. 27-32.

¹⁶ J. Grygiel, *Związek Walki Zbrojnej – Armia Krajowa w obwodzie zamajskim 1939-1944*, Warszawa 1985, s. 347, 447.

¹⁷ W. Borzobohaty, s. 365-366, 375.

¹⁸ Ks. gen. Piotr Niezgoda z uwagi na swój wiek pozostawił dużą swobodę działania dziekanowi Okręgu, ks. Zator-Przytockiemu, zob.: J. Zator-Przytocki, *Pamiętniki*, Wrocław 1987, s. 47; BU IPN 944/44, Zeznanie świadka ks. Józefa Zator-Przytockiego z 18.10.1949 r., Akta sprawy karnej p-ko Cieplińskiemu i innym, t. VI, k. 221-222.

¹⁹ Tamże; BU IPN 944/39, Protokół przesłuchania Łukasza Cieplińskiego z dnia 30.04.1948 r., Akta sprawy karnej p-ko Cieplińskiemu i innym, t. I, k. 202. Kierownikami referatów szpitalnego i materiałowego byli odpowiednio: ks. ppłk Roman Miszka i o. Stec (augustianin), zob.

W wybranych obszarach działania byli mu podporządkowani kapelani Inspektoratów: Rzeszów, Mielec, Przemyśl i Jasło²⁰. W tym pierwszym (kryptonim „Rzemiosło”), składającym się początkowo z dwóch, a od lipca 1942 roku z trzech Obwodów: Rzeszów (kryptonim „Rozbratel”), Dębica (kryptonim „Deser”), Obwód Kolbuszoz-

---

J. Humeński, *Duszpasterstwo AK Okręgu Kraków — Aneks*, w: *Udział kapelanów wojskowych*, s. 486-488.

- ²⁰ W ostatnim dniu lutego 1944 roku wikariusz generalny biskupa polowego ks. Jachimowski powołał probostwo wojskowe obejmujące cztery wymienione inspektoraty i jednocześnie wprowadził korekty w podległości i zakresie kompetencji. Kapelani inspektoratów, jak dotychczas przedkładali sprawozdania ze swojej działalności dziekanowi Okręgu AK Kraków, natomiast zostali zobowiązani do ustalania z nowym proboszczem ks. Stefańskim zasad organizowanych w konspiracji ślubów i chrztów. Te pierwsze z uwagi na wymogi kanoniczne mogły być udzielane w wyjątkowych wypadkach i na specjalnych warunkach IPN Rz 105/3/CD, Odpis rozkazu z Komendy Okręgu AK w Krakowie sygnowany podpisem „Junosza” z 5.04.1944 r., k. 94. Archiwum Andrzeja Zagórskiego [dalej: AAZ], sygn. I-272, Relacja ustna ks. Michała Sternala, b.p.; tamże, sygn. I-2541, E. Taborska, Ks. Józef Stefański – materiały do biogramu, b.p.; tamże, sygn. I-242, List ks. J. Stefańskiego do A. Zagórskiego z 20.01.1965 r.; tamże, sygn. I-1052, Stefański Józef, *Życiorys własny*; Archiwum Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego [dalej: ABKUL], sygn. 1582, OdB Inspektoratu ZWZ-AK Rzeszów z 1944 r., Spuścizna Edwarda Brydaka, k. 24; Archiwum Państwowe w Rzeszowie, sygn. 117, Zeznanie więzienne Zenona Soboty, zespół WUSW, k. 213-239; E. Jakimiek-Zapart, *Ks. Józef Stefański*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 43, Kraków-Warszawa 2004-2005, s. 240; Z.K. Wójcik, *Udział księży diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego w działalności podziemia antykomunistycznego w latach 1944-1956. Przyczyny – fakty – represje*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 2003, t. 36, z. 1, s. 223; tenże, *Stuzba duszpasterska w Obwodzie ZWZ-AK Rzeszów*, „Prace Historyczno-Archiwalne”, Rzeszów 1999, t. VIII, s. 85; G. Ostasz, *Armia Krajowa na Rzeszowszczyźnie. Więzienne zeznanie Zenona Soboty*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej. Ekonomia i Nauki Humanistyczne” 2003, z. 12, s. 22, przyp. 77; J. Łopuski, *Losy Armii Krajowej na Rzeszowszczyźnie (sierpień-grudzień 1944)*, Warszawa 1990, s. 26; E. Brydak, *Wojskowy ruch oporu na Rzeszowszczyźnie*, Kraków 1989, s. 75; A. Zagórski, *Z badań nad strukturą organizacyjną ruchu oporu w Rzeszowszczyźnie (Związek Walki Zbrojnej — Armia Krajowa)*, „Studia Historyczne”, 1968, nr 1 (40), s. 100; tenże, *Księża Rzeszowszczyzny w walce z okupantem*, „WTK”, 1969, nr 50, s. 7.

wa (kryptonim „Kefir”)²¹, duszpasterstwem kierował ks. Ludwik Niemczycki („Skorupka”)²².

Niestety, na poziomie wymienionych obwodów oraz podległych im placówek występują pewne problemy z odtworzeniem personaliów wszystkich księży związanych ze służbą kapelańską w szeregach Armii Krajowej. Autorowi udało się dotrzeć do nowych źródeł archiwalnych i poczynić pewien postęp w tym względzie, także w odniesieniu do Obwodu Kolbuszowa, najbardziej doświadczonego w okresie okupacji zmianami demograficznym i organizacyjnymi, podzielonego dodatkowo pomiędzy dwie diecezje tarnowską (archidiecezja krakowska) i przemyską (archidiecezja lwowska)²³.

Pierwszym duchownym wspierającym mjr. Waleriana Tumanowicza („Jagra”) w tworzeniu zrębów Związku Walki Zbrojnej na ziemi kolbuszowskiej, w pozostającym do lipca 1942 roku w strukturach Inspektoratu Mielec obwodzie, był ks. Dominik Litwiński – proboszcz parafii Ostrowy Tuszowskie²⁴. Prawdopodobnie na tamtejszej plebanii, dzięki kontaktom duchownego z mjr. „Ja-

²¹ Obwód Kolbuszowa został dołączony z Inspektoratu AK Mielec, zob. A. Zagórski, *Inspektorat Armii Krajowej Rzeszów*, Kraków 1973, mps, s. 3 – kopia w zbiorach autora.

²² IPN BU 01283/786, Protokół przesłuchania ks. Józefa Zator-Przytockiego z 9.09.1949 r., Kapelani Wojska Polskiego, k. 333; M. Skotnicki, *Bitwa o Tyczyn*, Tyczyn 2004, s. 25; M. Huchla, „*Topola*” – *Placówka Armii Krajowej w Tyczynie. Wspomnienia adiutanta placówki*, „W Marszu 1939-1945”, Kraków 1989, s. 78, 92; Z. K. Wójcik, *Służba duszpasterska w Obwodzie*, s. 85; List Stefanii Obara z Tyczyna do autora z 28 sierpnia 2008 r.

²³ Z diecezji przemyskiej z niewielkimi korektami w strukturze konspiracyjnej Obwodu Kolbuszowa należał dekanat: Sokółów Małopolski, natomiast z tarnowskiej: Kolbuszowa, zob. *Schematismus universi venerabilis cleri saecularis et regularis dioecesis premisliensis p. A.D. 1937*; *Rocznik diecezji tarnowskiej 1940*; A. Szal, *Duchowieństwo diecezji przemyskiej w latach 1918-1939*, Przemyśl 2005 s. 38, 43, 85, 87-89, 93-94.

²⁴ Ks. Dominik Litwiński (1898-1977), wyświęcony przez bp. Leona Wałęę w 1921 roku w Tarnowie, wikariusz kolejno w Porąbce Uszewskiej, Ździarciu, Łączkach Kucharskich, Wierzchosławicach, Łęgu Tarnowskim, od 1933 roku administrator w Dobrkowie, od 1934 roku proboszcz w Ostrowach Tuszowskich. W wyniku niemieckich przesiedleń przeniósł się do Dąbrowy Tarnowskiej. Po wojnie powrócił do parafii w Ostrowach Tuszowskich. Archiwum Diecezjalne w Tarnowie [dalej: ADT], sygn. PKXVII/7, Tabela służbowa, Teczka personalna ks. Dominika Litwińskiego, b.p.; A. Nowak, *Ks. Dominik Litwiński, w: Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1786-1985*, red. A. Nowak, Tarnów 2000, t. 3, s.151-152.

gra”, zaprzysiężono w 1940 roku pierwszego komendanta obwodu por. Edwarda Bawoła („Wisź”). Rok później, w efekcie masowych przesiedleń ludności, ks. Litwiński oraz por. Bawoł zostali zmuszeni do zmiany miejsca pobytu²⁵. Nowy komendant obwodu kpt. Stanisław Chomicz („Wisznia”) zamieszkał w pierwszej połowie 1941 roku w Weryni i bliżej związał swoją działalność z duchownymi z Kolbuszowej. Według wspomnień Zofii Wojno, uważał tamtejszego proboszcza ks. Antoniego Dunajeckiego („Komin”) za kapelana obwodu²⁶. Jednakże w świetle dotychczasowych ustaleń autora prawdopodobnie żaden z przywoływanych wyżej kapłanów nie został formalnie mianowany na to stanowisko przez Komendanta Głównego ZWZ-AK i nie otrzymał stosownej jurysdykcji Naczelnego Kapelana Sił Zbrojnych w Kraju, co nie oznacza, że z rozkazu dowództwa Inspektoratu Mielec takowych funkcji nie pełnili.

Kolejne nieścisłości dotyczące szefa służby duszpasterskiej w Obwodzie Kolbuszowa odnotowujemy w połowie 1942 roku, po objęciu jego dowództwa przez kpt. Józefa Rządckiego („Borynę”)

²⁵ AAZ, sygn. I-1968, List H. Dudzińskiej do A. Zagórskiego 15 X 1990 r.; H. Dudzińska, *W 50 rocznicę powstania AK. Trzej komendanci*, „Przegląd Kolbuszowski”, 1992, nr 5, s. 7. Wydaje się, że kontakt kapłana z konspiracją został nawiązany wcześniej. Prawdopodobnie pośrednikiem był kpt. Władysław Wiśniowski, który już w listopadzie 1939 roku spotkał się w Rzeszowie z ppłk. Heilmanem-Rawiczem i ppor. Łukaszem Cieplińskim, a po ich wyjeździe na Węgry zebraną w kolbuszowskim grupę podporządkował mjr. Bartosikowi. Aresztowania z pierwszej połowy 1940 roku mogły spowodować zerwanie kontaktów z Rzeszowem, a działanie z polecenia mjr. Tumanowicza — mianowanego przez Okręg ZWZ Kraków inspektora mieleckiego oraz ks. Litwińskiego pomogło odtworzyć zerwane sieci konspiracyjne, zob. AAZ, sygn. I-2695, H. Dudzińska, Kapitan Władysław Wiśniowski («Nurt», «Kruk»). Wspomnienia, mps, s. 8-10; tamże, sygn. I-150, J. Rządcki, „Wspomnienia”, mps, b.p.; S. Czaja, *Jeden z Ormian*, „Przegląd Tygodniowy”, nr 6 (358), 5 II 1989, s. 6; M. Maciąga, I. Jaromski, *Sylwetki mielczan*, w: *Mielec. Studia i materiały z dziejów miasta i regionu*, t. 2, Mielec 1988, s. 855.

²⁶ Z. Wojno, Wspomnienie o ks. kapelanie Władysławie Smoleniu z kolbuszowskiej komendy Armii Krajowej, mps, kopia w zbiorach autora, k. 11-12. Ks. Antoni Dunajecki (1882-1945), wyświęcony w 1908 roku przez bp. Leona Wałęę w Tarnowie, wikariusz kolejno w Wielopolu Skrzyńskim, Bochni, od 1916 roku proboszcz w Brzezinach, w grudniu tego samego roku powołany do służby kapelańskiej, po wojnie ponownie proboszcz w Brzezinach, od 1929 roku proboszcz w Kolbuszowej oraz dziekan dekanatu kolbuszowskiego, budowniczy kościoła oraz domu parafialnego, zmarł w kwietniu 1945 roku. Roczniki diecezji tarnowskiej za lata 1940-1942; A. Nowak, *Ks. Dunajecki(Bobek) Antoni*, w: *Słownik*, t. 2, s. 169.

i przeniesieniu struktury do Inspektoratu Rzeszów. Według części źródeł, funkcję kapelana w latach 1942-1944 miał pełnić kapłan o pseudonimie „Jucha” („Juha”). Pseudonim miał być wymiennie przyporządkowywany duchownym z Sokołowa Małopolskiego: ks. Józefowi Pelcowi²⁷ oraz ks. Alfonsowi Chmielowcowi²⁸. Zastępcą tego drugiego od początku 1943 roku miał być ks. Władysław Smoleń („Tylka”) z Kolbuszowej²⁹. Niektóre źródła wskazywały na

²⁷ Archiwum Archidiecezjalne w Przemyślu [dalej: AAPrz], Ks. Stanisław Zub-Zborowski – odpowiedź na ankietę z 25.01.1977 r. na pytania z kwestionariusza dla świadków udziału duchownych polskich w walce z okupantem hitlerowskim w II wojnie światowej i sytuacji Kościoła w diecezji przemyskiej w okresie okupacji, b. sygn., s. 1; AAZ, sygn. IIc-249, OdB Inspektoratu Rzeszów, b.p.; tamże, sygn. I-1968, List H. Dudzińskiej do A. Zagórskiego z 15.10.1990 r.; IPN Rz 05/6/CD, Charakterystyka nr 3 Okręg WiN Rzeszów, Kwestionariusze osobowe, k. 35. Ksiądz Józef Pelc (1914- 1984), wyświęcony w Przemyślu w 1939 roku, wikariusz w Woli Raniżowskiej, a od 1942 roku w Sokołowie Małopolskim, od grudnia 1944 roku do kwietnia 1945 roku w Borku Starym, a następnie ponownie w Sokołowie Małopolskim, od sierpnia do grudnia 1948 roku w Łańcucie, szczykanowany przez UB i krótko więziony na Zamku w Rzeszowie, od 1949 roku proboszcz w Białobrzegach, w latach 70. dziekan łańcucki oraz kanonik kapituły kolegiackiej w Jarosławiu. AAPrz, Tabela służbowa ks. Józefa Pelca, b.p; K. Kaczmarek, *Podziemie narodowe na Rzeszowszczyźnie 1939-1944*, Rzeszów 2003, s. 85.

²⁸ AAZ, sygn. I-3014, J. Draus, *Niepodległościowa działalność ks. Władysława Smolenia*, „Zeszyty Historyczne WiN-u”, 2004, nr 21, s. 68. Ks. Alfons Chmielowiec (1900-1979), wyświęcony w 1925 roku w Przemyślu, wikariusz kolejno w Albigowej, Iwoniczu, Haczowie, Jarosławiu, Samborze, Jaśle, od 1935 roku wikariusz w Sokołowie Małopolskim, związany od przedwojnia z SN, po 1945 roku w drugiej konspiracji, w 1948 roku, w związku z zagrożeniem aresztowaniem wyjechał z terenu Rzeszowszczyzny, podjął pracę duszpasterską początkowo u Sióstr Urszulanek (kapelan), a następnie wśród młodzieży w szkołach średnich w Pniewach i Szamotułach w Wielkopolsce, przez kilka lat poszukiwany, a następnie inwigilowany, ujawnił swoją działalność konspiracyjną z okresu wojny po 1956 roku. AAPrz, Tabela służbowa ks. Alfonsa Chmielowca, bp; IPN Po 0186/1777/CD/1, Notatka urzędowa wiceprokuratora Karola Kresowicza z Prokuratury Wojewódzkiej w Rzeszowie podpisana przez ks. Alfonsa Chmielowca 19.06.1956 r., Teczka ks. Chmielowca, k. 127-128; tamże, Streszczenie materiałów w sprawie ks. Alfonsa Chmielowca, k.114.

²⁹ Ciekawostką jest fakt, że w kwestionariuszach osobowych sporządzonych przez WUBP w związku z rozpracowywaniem Okręgu Rzeszowskiego WiN, ks. Smoleń nie jest kapelanem obwodu kolbuszowskiego, a jest nim ks. Pelc, zob. IPN Rz 05/6/CD, Charakterystyka nr 3, k. 122, 289. Ks. Władysław Smoleń (1914- 1988) wyświęcony w 1938

pełnienie funkcji kapelana obwodu w 1943 roku przez ks. „Oko” (Adam Śmietana?, Władysław Smoleń?), wikariusza parafii z tego samego miasta³⁰. Powojenne relacje osób związanych z konspiracją

---

roku w Tarnowie, od 1938 roku wikariusz i katecheta w Kolbuszowej, wykładowca tajnych kompletów, od 1 września 1944 r. w Mielcu, później zaangażowany w drugą konspirację, od 1945 roku doktor teologii, a od 1950 roku doktor nauk humanistycznych (UJ), w latach 1950-1957 dyrektor muzeum diecezji tarnowskiej, następnie przez kilkadziesiąt lat profesor KUL, zmarł 20 sierpnia 1988 r., pochowany w Męcinie. ADT, sygn. PS XVI/1, Tabela służbowa, Teczka personalna ks. Władysława Smolenia; IPN Lu 173/521, Kwestionariusz osobowy i życiorys własny ks. Władysława Smolenia, Teczka ks. Władysława Smolenia pochodząca ze zbiorów Wydziału do Spraw Wyznań UW w Lublinie, k. 1-2.

³⁰ IPN Rz 133/2, Instrukcje i materiały organizacyjne ZWZ-AK oraz zaświadczenia dot. AK i tajnego nauczania, Archiwum G. Brzęka, k. 3-7, 13. Edward Brydak w swoich pracach nad OdB Inspektoratu ZWZ-AK Rzeszów pisał błędnie, że pseudonim „Oko” i funkcję kapelana miał pełnić w 1942 roku ks. Śmietana. Innym razem pod tym samym pseudonimem ulokował drugiego wikariusza kolbuszowskiej parafii ks. Władysława Smolenia. Co ciekawe, po wojnie obydwoj zaprzeczali w zeznaniach złożonych przed funkcjonariuszami UB, by współdziałali w AK. Ks. Adam Śmietana (1910-1961), wyświęcony w 1936 roku przez bp. Franciszka Lisowskiego w Tarnowie, wikariusz kolejno w Ropczycach i Wietrzychowicach, od 1 sierpnia 1943 r. wikariusz w Kolbuszowej. Od początku pobytu związał się z działalnością w Armii Krajowej, jednakże nie udało się potwierdzić bezspornie pełnienia przez niego funkcji jednego z formalnie mianowanych kapelanów wojskowych. Od kwietnia 1945 roku przez 7 miesięcy po śmierci ks. Dunajckiego pełnił czasowo funkcję administratora parafii Kolbuszowa, natomiast od 1946 roku duszpasterzował w Mielcu. Od roku 1945 do roku 1947 zaangażowany m.in. z ks. Stanisławem Bąkiem, ks. Władysławem Smoleniem, ks. Antonim Dunajckim, Szczepanem Wargackim, ks. Pawłem Komborskim w drugą konspirację. Miał m.in. w ramach pracy w Zrzeszeniu WiN przekazywać raporty o ruchu sowieckich samolotów na lotnisku połowym w Niwiskach oraz o działalności MO i PPR. Następnie z powodu grożącego aresztowania przeniósł się do Mielca. Tam m.in. służył pomocą członkom organizacji i przechowywał broń w kościele. Aresztowany jako proboszcz parafii Kryg pow. gorlicki w listopadzie 1951 roku przez WUBP Rzeszów został czasowo przekazany do dyspozycji WUBP w Krakowie. Osadzony przez WSR w Rzeszowie 16.10.1952 r. (Sr 297/52) i skazany na 12 lat więzienia. NSW oddalił rewizję obrońcy i utrzymał wyrok w mocy. Więziony w Rzeszowie, Rawiczu i Wronkach. Nawet w więzieniu pozostawał nieprzejednanym wrogiem władzy komunistycznej i negatywnie wypowiadał się o działalności księży-patriotów. Na podstawie rewizji Prezesa NSW Zgromadzenie

w ks. Władysławie Smoleniu upatrywały kapelana obwodu, na uboczu rozważań personalnych pozostawiając mieszkającego w Sokołowie Małopolskim ks. Alfonsa Chmielowca³¹. Dotychczasowe wątpliwości rozwiewa do niedawna nieznany dokument dotyczący

---

Sędziów NSW na posiedzeniu dnia 23.03.1955 r. zdecydowało, że wcześniejsze wyroki były błędne i nie udowodniono bezspornie winy oskarżonemu. Efektem nowego postanowienia było zwolnienie 2.04.1955 r. ks. Adama Śmietany. Duchowny zmarł 6.06.1961 r., zob.: ADT, sygn. PŚII/9, Tabela służbowa, Teczka personalna ks. Adama Śmietany, b.p.; *Rocznik diecezji tarnowskiej za rok 1944*, s. 59; IPN Rz 050/1213, Protokół przesłuchania ks. Pawła Komborskiego z 12.01.1950, Akta kontrolno-śledcze przeciwko ks. Adamowi Śmietanie, k. 7-8; tamże, Protokół przesłuchania ks. Władysława Smolenia z 21.01.1952 r. k. 56; tamże, Protokół przesłuchania ks. Adama Śmietany z 15.11.1951 r. oraz 10.01.1952 r., Akta kontrolno-śledcze ks. Adama Śmietany, k. 10 oraz 46; tamże, Wyrok WSR w Rzeszowie z 16.10.1952 r., Sr 297/52, k. 85-90; IPN Rz 108/6504, Postanowienie oficera śledczego WUBP w Rzeszowie z 30.11.1951 r., Akta nadzoru dot. ks. Adama Śmietany, k. 2; IPN Rz 118/20, Postanowienie sprawy wg właściwości wydane przez oficera śledczego WUBP w Krakowie z 28.12.1952 r., Akta w sprawie ks. Adama Śmietany, k. 8; IPN Rz 118/45, Postanowienie NSW z 14.11.1952 r., Akta p-ko ks. Adamowi Śmietanie, k. 2-4; tamże, Opinia Naczelnika więzienia we Wronkach z 12.02.1955 r., k. 31; tamże, Postanowienie Zgromadzenia Sędziów NSW z 23.03.1955 r., k. 34-36; E. Brydak, s. 76, 86; IPN Rz 055/58, Protokół przesłuchania świadka Władysława Swobody przez PUBP w Piotrkowie z 6.03.1950 r., Sprawa ZWZ-AK..., t. 81, k. 205; A. Nowak, *Ks. Śmietana Adam*, w: *Słownik*, t. 4, s. 142.

³¹ AAZ, sygn. I-150, J. Rządzki; tamże, sygn. I-179, Relacja J. Rządzkiego; tamże, sygn. I-350 Relacja J. Rządzkiego; ABKUL, sygn. 1954, Schemat organizacyjny Obwodu ZWZ-AK Kolbuszowa, zestawienie J. Rządzkiego z 29.11.1966, Obwód Kolbuszowa, Spuścizna Edwarda Brydaka, k. 7; tamże, Uzupełnienie do opracowań „Andrzeja” [Edwarda Brydaka], b.d., k. 8; IPN Rz 042/1139, Doniesienie agenturalne źródła „Salomea” z 1.09.1949 r., Akta operacyjne przeciwko ks. Władysławowi Smoleniowi, k. 11; IPN Rz 133/2, Instrukcje i materiały organizacyjne ZWZ-AK oraz zaświadczenia dot. AK i tajnego nauczania, Archiwum G. Brzęka, k. 13; E. Brydak, s. 86, 114; Zofia Wojno – uczennica tajnych kompletów ks. Smolenia i córka jednego z żołnierzy AK – wspominała: „Kiedy Rządzki [Józef – komendant obwodu] zaproponował ks. Smoleniowi objęcie stanowiska kapelana, to sam Smoleń opowiadał, że przybrał pseudonim «Szumilas» i odbywał spotkania z księżmi kapelanami Placówek: Sokołów – ks. Alfons Chmielowiec «Kolan» [powinno być „Katana”] i ks. Józefem Pelcem («Juha»), Dzikowiec – ks. Jan Puzio, Mazury – ks. Stanisław Bąk («Wicek»), Górno – ks. Dziadek [prawidłowo Dziadka]”, Z. Wojno, k. 12.

obsady duszpasterskiej w Inspektoracie AK Rzeszów opublikowany przez autora w maju 2010 roku w tygodniku „Niedziela” (wkładka diecezji rzeszowskiej). Wynika z niego jednoznacznie, że formalnie duszpasterstwem wojskowym w obwodzie kolbuszowskim kierował ks. Alfons Chmielowiec („Jucha”), któremu podporządkowano grupę czterech kapelanów³². W sygnowanym przez inspektora rzeszowskiego kpt. Łukasza Cieplińskiego („Pług”) wykazie kapelanów umieszczono księży posługujących się pseudonimami: „Mścisław”, „Elektron” (ks. Józef Pelc), „Oko” oraz „Wicek” (ks. Stanisława Bąk)³³. W świetle dotychczasowych badań autora

³² R. Zapart, *Duchowieństwo Rzeszowszczyzny w konspiracji niepodległościowej 1939-1945*, „Niedziela Rzeszowska”, nr 18(631) z 2.05.2010 r., s. IV-V.

³³ Tamże, s. IV. Ks. Stanisław Bąk (1908-1983), wyświęcony w 1934 roku w Przemyślu, wikariusz kolejno w Niewodnej i Dzikowcu, od 1938 roku administrator parafii Mazury. Związany z ZWZ-AK od 1942 roku, wiosną 1945 roku p.o. Komendanta Obwodu AK Kolbuszowa w likwidacji. Kontynuował wraz z grupą okolicznych księży działalność w Zrzeszeniu „Wolność i Niezawisłość”, gdzie od jesieni 1945 roku do września 1946 roku dwukrotnie został powołany na p.o. kierownika Rejonu WiN Kolbuszowa. Aresztowany kilka lat później (styczeń 1949 roku) za działalność w drugiej konspiracji i skazany na 10 lat więzienia, przebywając w odosobnieniu, był „nadal ustosunkowany do ustroju Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wrogo, czym wpływał ujemnie na innych więźniów”. Funkcjonariusze MBP, wykorzystując pogarszający się stan zdrowia kapłana, w zamian za skrócenie wieloletniego wyroku więzienia pozyskali go w sierpniu 1953 roku do wieloletniej współpracy. Po zwolnieniu z więzienia wikariusz w Hyżnem i administrator w Samokłeskach, od 1960 roku proboszcz w Tyczynie i tamtejszy dziekan, kanonik honorowy kapituły kolegiackiej w Brzozowie, zob. IPN Rz sygn. 046/775, Protokół przesłuchania ks. Stanisława Bąka z 10.03.1949 r., Akta w sprawie ks. Stanisława Bąka, k. 11-14; IPN Rz 00138/2818, Protokół przesłuchania ks. Bąka z 14.01.1949 r., Teczka personalna ks. Stanisława Bąka, 16-18; tamże, Zeznanie własne z 6.01.1949 r., k. 26-27; tamże, Wyciąg z protokołu przesłuchania Adama Lazarowicza (brak daty), k. 31; tamże, Życiorys własny z 18.08.1953 r., k. 4-6; tamże, Odpis wyroku WSR w Rzeszowie SR 288/49 wobec ks. S. Bąka z 11.05.1949 r.; tamże, Ankieta tajnego współpracownika ps. „Laska”, k. 1-2; tamże, Charakterystyka tw. „Laska” nr rej. 396/60 z 11.10.1961 r., k. 14; IPN Rz 107/897, Opinia Naczelnika więzienia w Rawiczu z dnia 18.03.1952 r. wysłana do Wojskowego Sądu Rejonowego w Rzeszowie, Akta w sprawie ks. Stanisława Bąka, k. 134; AAPrz, Tabela służbowa ks. Stanisława Bąka, bp; Z.K. Wójcik, *Ks. Stanisław Bąk*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945-1989*, red. J. Myszor, t. 2, Warszawa 2003, s. 14.

bardzo prawdopodobne, że pod tym pierwszym, nierozszyfrowanym pseudonimem krył się ks. Ludwik Motyka³⁴, natomiast pod drugim przejściowo ks. Władysław Smoleń³⁵.

Powstałe rozbieżności w źródłach dotyczące obsady funkcji kapelańskich w obwodzie kolbuszowskim mogą wynikać z pewnej płynności struktury, jaka pojawiła się w efekcie zmian organizacyjnych oraz scalania oddziałów BCh i NOW. Nie można wykluczyć, że dla zachowania jedności w szeregach próbowano osiągnąć jakiś kompromis, nieco tylko modyfikując formalną podległość kapłanów wobec dowództwa obwodu. Dotyczyło to zwłaszcza księży z okolic Sokołowa Małopolskiego związanych ze strukturami rzeszowskiego Stronnictwa Narodowego³⁶. Można stąd przypuszczać, że formalnie kapelanem Obwodu AK Kolbuszowa od jesieni 1943 roku był ks. Alfons Chmielowiec, natomiast prawdopodobnie na wspomnianym ks. Władysławie Smoleniu – jego zastępcy – spoczywał obowiązek załatwiania większości spraw organizacyjnych z komendantem kpt. Rządskim i jego sztabem zakonspirowanym w Kolbuszowej i jej okolicach³⁷. Według powojennych zeznań ks. Stanisława Bąka, ks. Chmielowiec został formalnie mianowany zwierzchnikiem duszpasterzy wojskowych na teren obwodu kolbuszowskiego Armii Krajowej w 1942 roku przez kapelana Inspektoratu Rzeszów ks. Ludwika Niemczyckiego. Bazując na otrzymanych pełnomocnictwach, pozyskał następnie do współpracy: ks. Józefa Pelca („Elektron”),

---

³⁴ Ks. Ludwik Motyka (1915-1972) po święceniach w 1940 roku w Tarnowie, które przyjął z rąk bp. Edwarda Komara został wikariuszem w Kamienicy, w kwietniu 1942 roku przeniesiony do Kupna, od lutego 1945 roku wikariusz w Nockowej, rok później przeniesiony do Pleśnej, w latach 1948-1950 duszpasterz w parafii NSJ w Tarnowie, w sierpniu 1950 roku wikariusz w Grybowie, następnie krótko proboszcz w Janowicach, wikariusz w Dębicy, natomiast od 1958 roku do śmierci w 1972 roku administrator w Żurowej. ADT, sygn. PRIV/6A, Tabela służbowa, Teczka personalna ks. Ludwika Motyki, b.p.; A. Nowak, *Ks. Motyka Ludwik*, w: *Słownik*, t. 4, s. 226.

³⁵ Brak w dokumentach ks. Jana Kurka, by używał jednego z dwóch wymienionych pseudonimów, zob. ADT, sygn. PK XVII/7, Wspomnienia ks. Jana Kurka, b.p., Teczka personalna ks. Jana Kurka; tamże, Zaświadczenia ZBoWiD Oddział w Kolbuszowej z 6.05.1971 oraz z 12.05.1971 r.

³⁶ Ks. Józef Pelc związany z SN jeszcze podczas pracy duszpasterskiej w Woli Ranizowskiej, kontynuował współpracę w Sokołowie Małopolskim, zob. K. Kaczmarski, s. 85.

³⁷ Na taką ewentualność wskazuje późniejszy wniosek odznaczeniowy dla ks. Smolenia, w którym inspektor Ciepliński zawarł informację, że podany do wyróżnienia kapłan pełnił funkcję z-cy kapelana obwodu kolbuszowskiego od października 1943 roku.

ks. Stanisława Bąka („Wicek”) oraz ks. Ludwika Motykę z Kupna. Podczas pierwszego spotkania organizacyjnego podzielono się obowiązkami duszpasterskimi na terenie dawnego powiatu kolbuszowskiego: ks. Bąk miał odpowiadać za miejscowość Mazury oraz sąsiadujące wioski, w tym Górno oraz część Wólki Sokołowskiej, ks. Pelc („Elektron”, „Elektrolit”) za Sokolów – miasto, Trzeboś i Nienadówkę, ks. Motyka oraz dołączony później ks. Jan Kurek (zamieszkały ówczasie w Kolbuszowej) za wszystkie miejscowości należące do parafii Kolbuszowa³⁸.

Inspektoraty oraz obwody Armii Krajowej w planie powstania powszechnego, a później w Akcji „Burza” rekonstruowały przedwojenne struktury wojskowe odpowiadające pułkom oraz innym jednostkom, najczęściej występując w postaci zgrupowań bojowych³⁹. W każdej z nich, zgodnie z przytaczanymi wcześniej przepisami, przysługiwały wyznaczonym do posługi duchownym odpowiednie stopnie oficerskie. Według tegoż schematu w Podokręgu Rzeszów proboszczowi odtwarzanej dywizji piechoty przysługiwał stopień podpułkownika, a w przypadku powołania wyższego szczebla związku taktycznego, funkcja dziekana i stopień pułkownika; w Inspektoracie Rzeszów – funkcja starszego kapelana i stopień majora, natomiast duchownym w obwodach stopień kapitana. Dla podkreślenia pozycji lokalnego kapłana i jego zasług dla konspiracji, w przypadku rozległości terenu, różnego poziomu liczebności i zorganizowania lokalnych struktur, dynamiki wydarzeń, czy też realiów społeczno-politycznych, odstępowano od sztywnych zapisów. Franciszkanin o. Ludwik Szetela wspominał: „W jesieni przyniosłem mu [ks. Józefowi Belchowi przebywającemu w 1944 roku Grodzisku koło Strzyżowa] od ks. Jana Bazana

³⁸ ADT, sygn. PK XVII/7, Wspomnienia ks. Jana Kurka,; tamże, Zaświadczenia; IPN Rz 00138/2818, Protokół przesłuchania ks. Stanisława Bąka z 14.01.1949 r., Teczka personalna ks. Stanisława Bąka, 16-17, tamże, Protokół przesłuchania ks. S. Bąka z 17.01.1949 r., k. 34; tamże, Meldunek specjalny WUBP w Rzeszowie do Dyrektora Dep. V MBP z 20.01.1949 r., k. 37. Ks. Jan Kurek (1901-1973), wyświęcony w 1927 roku w diecezji tarnowskiej, kolejno wikariusz w Kolbuszowej, Oleśnie, Szczucinie, Szczurowej, od 1933 roku administrator oraz proboszcz w Siedliskach Tuchowskich, od 1937 roku administrator w Dąbrowej, od maja 1939 roku proboszcz w Niwiskach, po wojnie od 1947 roku proboszcz w Bobowej, od 1967 roku tamtejszy dziekan. ADT, sygn. PKXVII/7, Tabela służbowa, Teczka personalna ks. Jana Kurka, bp; A. Nowak, *Ks. Kurek Jan*, w: *Słownik*, t. 3, s. 119.

³⁹ W tzw. rozkazach odtworzeniowych nie było reguł w tym zakresie. I tak np. Inspektorat AK Rzeszów odtwarzał 17. pp, natomiast Inspektorat AK Miechów — 106 DP.

– proboszcza w Pstragowej, legitymację kapelana AK w stopniu kapitana. Takie same legitymacje przyniosłem wtedy ks. Michałowi Sternalowi i ks. Stanisławowi Bąkowi⁴⁰. Wcześniejsze dyskusje wokół mianowań księży na kapelanów w stopniu kapitana czasu wojny w obwodzie Kolbuszowa rozwiewa kolejny dotychczas niezny rozkaz Komendanta Głównego AK:

„Na wniosek Wikariusza Generalnego A.K. z dnia 1.I.44. mianuje kapelanami czasu wojny w stopniu kapitana następujących kandydatów:

4. „O.K.” Jucha	-	/Prut/ [ks. Alfons Chmielowiec]
Tylka	-	/Bronisław/ [ks. Władysław Smoleń]
Elektron	-	/Orzeł/ [ks. Józef Pelc]
Wicek	-	/Wicek/ [ks. Stanisław Bąk]
Komendant Sił Zbrojnych		
/-/ Bór ⁴¹		

Do wymienionego grona kapelanów wojskowych dołączyli w okresie późniejszym kolejni księża, których wnioski nominacyjne złożono do akceptacji dowództwa Armii Krajowej oraz Naczelnego Kapelana Sił Zbrojnych w Kraju. Przywoływany wyżej rozkaz potwierdzał również zachowanie przedwojennych nominacji kapelańskich przez kolejną grupę duchownych⁴². Zwraca uwagę brak potwierdzenia mianowania dla ks. Ludwika Motyki, wymienianego wcześniej w grupie pierwszych kapelanów w obwodzie kolbuszowskim. Podobnie jest w przypadku między innymi, ks. Pawła Komborskiego („Las”, „Piotr”), który od 1943 roku służył posługą kapłańską (zleconą za pośrednictwem ks. Mieczysława Lachora) w Placówce BCh kryptonim „Pochodnia” w Dzikowcu⁴³. Być może,

⁴⁰ P. Bełch, *Ks. Prałat Józef Bełch (1909-1993). Życie i dzieło społecznika i publicysty, żołnierza AK i więźnia UB*, Borek Stary 2003, s. 20. Wcześniej wspomniana informacja o mianowaniu została przekazana za pośrednictwem ks. Floriana Szawana, który miał tę wiedzę uzyskać dzięki kontaktom ze sztabem Podokręgu AK Rzeszów, por. tamże. Był to prawdopodobnie zaległy awans ks. Bełcha, który był związany z jego wcześniejszą (do czerwca 1944 roku) posługą w Okręgu Lwowskim Armii Krajowej.

⁴¹ Całość rozkazu Komendanta Głównego AK w sprawie mianowań kapelańskich z 11.05.1944 r. w: R. Zapart, *Kościół i Polskie Państwo Podziemne na Rzeszowszczyźnie w okresie II wojny światowej. Geneza, zakres i zasady współdziałania*, Kraków-Rzeszów 2010, mps, s. 181.

⁴² Tamże.

⁴³ IPN Rz 050/1213, Protokół przesłuchania świadka ks. Pawła Komborskiego z 12.01.1950 r., Akta śledcze przeciwko ks. Adamowi Śmietanie, k. 7; J. Niedziela, F. Sagan, *Inspektorat Rejonowy ZWZ-AK Rzeszów*, Rzeszów 2005, s. 226-227. Ks. Paweł Komborski (1913-

na co wskazuje rozkaz gen. Komorowskiego, zostali włączeni w kolejnej grupie do grona mianowanych kapelanów wojskowych.

Podsumowując powyższe rozważania, można stwierdzić, że formalnie duszpasterstwem wojskowym w Obwodzie AK Kolbuszowa od początku 1943 roku kierował ks. Alfons Chmielowiec („Jucha”), jego zastępcą prawdopodobnie od października 1943 roku był ks. Władysław Smoleń („Tylka”), który podczas akcji „Burza” (lipiec-sierpień 1944 roku) przejął zwierzchnictwo nad kapelanami posługującymi w poszczególnych oddziałach Armii Krajowej⁴⁴.

Z uwagi na pojawiające się i obecnie nieweryfikowalne sprzeczności w dostępnych źródłach, nie będzie prawdopodobnie możliwe ustalenie pełnej listy duszpasterzy wojskowych. Nie udało się rozszyfrować kilku pseudonimów kapelańskich z przywoływanych rozkazów Armii Krajowej. Prawdopodobnie większość kryjących się pod nimi księży pojawi się w tekście przygotowywanej przez autora do druku monografii poświęconej związkom Kościoła katolickiego oraz Polskiego Państwa Podziemnego na Rzeszowszczyźnie w okresie II wojny światowej.

1998), wyświęcony w 1943 roku w Brzozowie w diecezji przemyskiej, wikariusz w Dzikowcu do 1946 roku, a następnie w Raniżowie do końca 1948 roku, zagrożony aresztowaniem wyjechał do diecezji wrocławskiej, skazany w procesie grupy księży, po zwolnieniu z więzienia od 1955 roku ponownie w diecezji przemyskiej w parafiach: Borek Stary, Siedliska, od 1962 roku proboszcz w Przysietnicy, AAPrz, Tabela służbowa ks. Pawła Komborskiego, bp; IPN Rz 043/368, Życiorys własny ks. Pawła Komborskiego, Akta sprawy operacyjnej p-ko Komborski Paweł i inni, k. 30-37; S. A. Bogaczewicz, *Sprawa księży z parafii Wrocław-Psie Pole, jako przykład stalinowskich represji wobec Kościoła*, w: *Represje wobec Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie 1945-1989*, Wrocław 2004, s. 74.

⁴⁴ ABKUL, sygn. 1555, OdB Inspektorat; IPN Rz 105/6/CD, Meldunek sytuacyjny z działalności operacyjnej [fragment nieczytelny] Akcji Burza od 24.07. do 4.08.1944 r., k. 106; IPN Rz 042/1139, Akta ks. Władysława Smolenia, k. 1; J. Draus, *Niepodległościowa działalność ks. Władysława*, s. 68-69.

The discussion on the chaplain's structure in the Kolbuszowa district of the Union of Armed Struggle -Home Army(abr. ZWZ-AK). An article about the work of the military chaplaincy in the region of Rzeszów during the Second World War.

The following article presents the issue of the collaboration of the Roman Catholic clergy of the Latin rite with the structures of the Polish Underground State, the issue rarely discussed in historiography. The work of clergy in the structure of the military chaplaincy in the Kolbuszowa district of ZWZ-AK (that region was the one where there were the most extensive demographic and organizational changes during the occupation) had not been studied properly and that was the reason for the local research on this issue. Thanks to the new sources, numerous doubts concerning the beginning of the collaboration were dispelled. It was also possible to establish the identity of the priests holding managerial positions on the orders of the Command of the Home Army. In addition, we managed to identify other priests who had only been known under pseudonyms. The military chaplaincy in the district of Kolbuszowa, which at first was the part of the inspectorate of Mielec and then the inspectorate of Rzeszów, was under Rev. Aflons Chmielowiec management to 1943. He had a group of priests who supported him in his work. A special attention should be paid to the following priests: Rev. Władysław Smoleń, Rev. Stanisław Bąk, Rev. Józef Pelc and Rev. Ludwik Motyka. The article also presents the pioneers of the pastoral work in this region, Rev. Dominik Litwiński, Rev. Antoni Dunajecki and other priests who supported the Polish Underground State.